



EZGULIK G'UYALARI VA INSONIY FAZILATLAR ALISHER NAVOIY TALQINIDA

Yusupova Barno Nazarovna

Xiva shahar M.Ogahiy nomidagi ona tili va adabiyot va xorijiy tillarga
ixtisoslashtirilgan maktab-internati ona tili va adabiyot fani o'qitvchisi,
umaro.au@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18372330>

*Odami ersang demagil odami,
Oniki yo'q xalq g'amidin g'ami
Alisher NAVOIY*

Zamonaviy jahon adabiyotshunosligida madaniyat va san'at tarixi, xususan, sharq adabiyoti, uning yirik vakillari hayoti hamda ijodiga bo'lgan qiziqish kun sayin ortib bormoqda. Dunyo tamadduni tarixida Sharq xalqlari, xususan, Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlari o'zlarining betakror boy adabiy merosi va milliy qadriyatlari bilan muhim o'rin egallaydi. Antik davr adabiyotidan tortib Sharq va G'arb adabiy-estetik tafakkuri taraqqiyotining bugungi bosqichiga qadar har bir jamiyatda ijodkor va uning shaxsiga bo'lgan qiziqish kuzatiladi. Ayniqsa, buyuk mutafakkir, davlat va jamoat arbobi, shoir Alisher Navoiy merosi va shaxsiyatini yangicha nazariy asoslarda o'rganish soha taraqqiyotini ta'minlaydigan dolzarb vazifalaridan hisoblanadi (1).

Alisher Navoiy shaxsiyati, uning jahon madaniyati, xususan, adabiyotiga qo'shgan ulkan hissasini va umuminsoniy ijodini tadqiq etish, ilmiy adabiyotshunoslik doirasidagi milliy, diniy va ma'rifiy qarashlarini umumlashtirish, tizimlashtirish hamda bundan dunyo ilmiy jamoatchiligini xabardor etish zaruratini yuzaga keltiradi (2).

O'zbek adabiyotshunosligi Alisher Navoiy ijodiy-ilmiy merosi va shaxsiyatini o'quvchilarga asl mazmun-mohiyati bilan to'g'ri yetkazish davr talabidir. Buning uchun, avvalo, mamlakatimizda shu paytgacha navoiyshunoslikda amalga oshirilgan ishlarni jiddiy tahrirdan o'tkazish, ularga bugungi kun talabidan kelib chiqib baho berish muhim ahamiyat kasb etadi. "Ulug' shoir ijodiy merosi xalqimiz ma'naviyatini yuksaltirish, yosh avlodni Vatanga sadoqat va milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalashda alohida ahamiyat kasb etadi"¹.

Ayni maqsadlarga erishish uchun Alisher Navoiyning adabiy-badiiy, ilmiy-nazariy merosini mumtoz adabiyot an'alarining asosi sifatida bugungi islohotlar jarayoniga tatbiq etilishi, ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy kamolotini ta'minlashga xizmat qilishga yo'naltirish muhim ma'rifiy

¹ Мирзиёев Ш. Адабиёт, санъат ва маданият яшаса, миллат ва халқ безавол яшайди. Ўзбекистон ижодкорлари билан учрашувдаги маърузаси // Халқсўзи. 2019 йил 9 февраль.





tarbiyaviy ahamiyatga ega. Zero, yangi davr badiiy-estetik qarashlari asosida Alisher Navoiy fenomeni ahamiyatini aniq belgilash, uning siyosiy talablardan xoli bo'lgan mukammal tarjimai holini yaratish navoiyshunoslik oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Buyuk mutafakkir, g'azal mulkining sultoni hazrat Alisher Navoiy o'zining nasriy va nazmiy asarlarida, o'lmas dostonlarida umuminsoniy ruh bilan sug'orilgan komil inson, barkamol shaxsni tarbiyalash, mukammal jamoa va odil hukmdor haqidagi ta'limotlarni ilgari surdi va bunday ijobiy tarbiyaning xalqqa, jamiyatga va shaxsning o'ziga ko'rsatadigan ijobiy taraflarini asoslab beradi. Uning insonparvarlik, ilm-fan va kasb-hunarni egallash, axloq va xulq-odob qoidalari, ta'lim-tarbiya, yuksak insoniy qadriyatlar to'g'risidagi dono fikrlari keyingi davrlarda va hozir ham o'zining qadr-qimmatini yo'qotgani yo'q. Shuning uchun ham juda kuchli g'oyaviy ta'sir kuchiga va so'zning quvvatiga, ya'ni sehriga ega bo'lgan mutafakkir hazrat Navoiy merosidan biz yosh avlodni barkamol, ya'ni komil inson qilib tarbiyalashda, bugungi kunning o'tkir qurollari bo'lgan ma'naviy tahdidlardan himoya qilishda, ularga qarshi kurash usuli bo'lgan g'oyaviy tarbiyada keng ko'lamda foydalanamiz va bu o'zining amaliy ahamiyatiga egadir (3)

Alisher Navoiy asarlarining g'oyaviy tarbiyada tutgan muhim o'rni uning komil insonni, bugungi kun nuqtai nazari bilan aytganda, barkamol avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyati bilan belgilanadi.

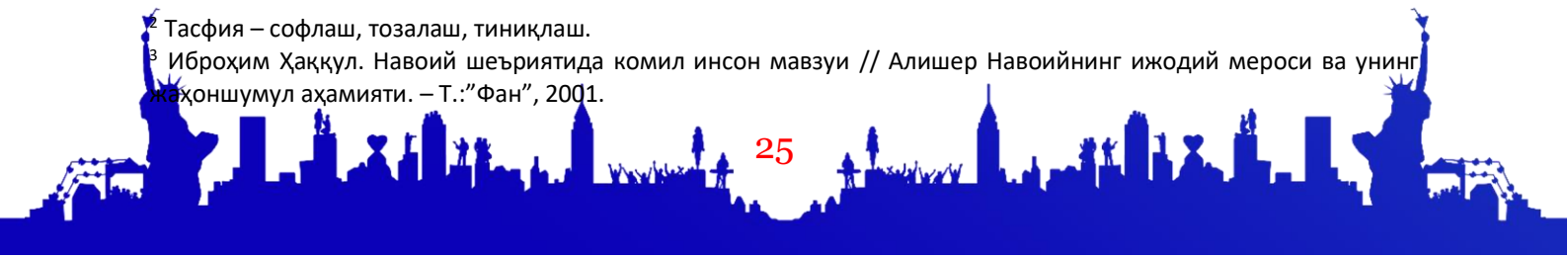
Alisher Navoiy komil inson to'g'risida butun bir ta'limot yaratdi. Uning nasriy va nazmiy asarlari, g'azallari, "Xamsa"ga kirgan dostonlari, "Nasoyim ul-muhabbat", "Tarixi anbiyo va hukamo", "Holoti Sayid Hasan Ardasher", "Mahbub ul-qulub", "Majolis un-nafois", "Lison ut-tayr" va boshqalarda komil inson qanday bo'lishi kerakligi, qaysi fazilatlarini egallashi lozimligi haqidagi fikrlar har tomonlama yoritib berilgan (4).

Navoiyning komil inson ta'limoti negizini tabiat, inson va Allohga bo'lgan muhabbat belgilaydi. U payg'ambarlar, aziz avliyolar, piru komillar, orifu so'fiylar to'g'risida so'z yuritganda, g'azal va ruboiylarida tabarruk zotlarning xislatu fazilatlarini haqida ishq-muhabbat bilan yozgan. Tasavvufshunos Ibrohim Haqqul fikricha, "Navoiyning komillik haqidagi qarashlari to'rt ustuvor asosga, ya'ni Axloq go'zalligi, qalb tasfiyasi², Ruhiyat qudrati va tafakkur balog'atiga tayanadi"³.

Mutafakkir payg'ambarlar, avliyo va oriflarni, yirik karomat sohiblarini komil insonlar qatoriga qo'shadi. Bunday zotlar doimo xalq g'amida yashaydilar,

² Тасфия – софлаш, тозалаш, тиниқлаш.

³ Иброҳим Ҳаққул. Навоий шеъриятида комил инсон мавзуи // Алишер Навоийнинг ижодий мероси ва унинг жаҳоншумул аҳамияти. – Т.: "Фан", 2001.





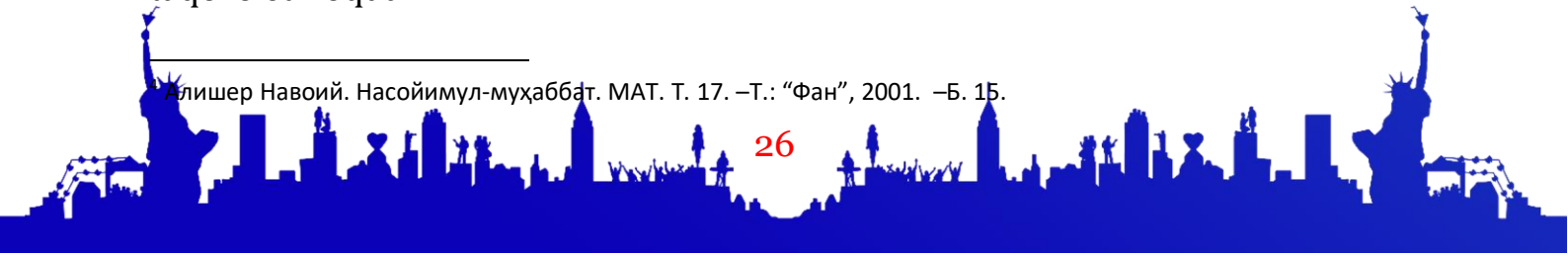
atrofdagilarga mehr-muruvvat ko'rsatib, beva-bechoralarga yordam beradilar. Barkamol zotlar insonlarning eng a'losi bo'lib, butun umr poklanish va Haq yo'lini ixtiyor qilgan kishilardir.

Mutafakkir nabiyalar, ya'ni payg'ambarlardan so'ng valiyarlarni komil insonlar deb talqin qilgan. Alloma avliyolar amal qiladigan tavba, halol rizq bilan oziqlanish, tariqat odobini saqlash, kamtarlik, muloyimlik, saxiylik, sabrlik singari xislatlarga to'xtab o'tadi, xususan, u halol luqma deganda, valiyning biror kasb bilan mashg'ul bo'lib, o'z mehnati bilan kun ko'rishini tushunadi. Darhaqiqat, tasavvufning yirik vakillari, valiyalar muayyan bir kasb-hunar bilan shug'ullanganliklari tarixdan ma'lum. Navoiyning zikr qilishicha, "mashoyixlardan Xoja Abdulloh Ansoriy etikdo'z, Shayx Muhammad Sakkok pichoqchi, Shayx Abu Hafz Haddod temirchi, Shayx Abulabbos Omiliy qassob, Shayx Abulhasan muzayin, Shayx Banon hammol, Bahovuddin Naqshband esa matolarga naqsh soluvchi bo'lganlar" 4.

Ulug' mutafakkirning "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" dostonida ham tasavvuf ta'limoti nuqtai nazaridan badiiy timsollarni talqin qilish muhim o'rin egallaydi. Dostonda Farhod va Shirin, Layli va Majnun o'rtasidagi sevgi-muhabbat majoziy ishq, ya'ni Shirin, Layli siymosida Allohga bo'lgan ishq bir-biri bilan bog'lanib ketgan. Unda zohiriylisiz ilohiy ishqqa, dunyoviyliksiz Haqqa yetishib bo'lmasligi to'g'risida fikr yotadi.

Navoiy nazarida insonni sharaflovchi jamiki fazilatlarini komil inson g'oyasini ustuvor jihatlari deb kiritish mumkin. Ammo bular orasida u imon, qanoat, sahoat, ilm -ma'rifat, vafo, himmat, xoksorlik, adolat, adab kabi sifatlarini ajratib olib, qariyb hamma asarlarida qayta-qayta turli voqealar tasviri munosabati bilan ta'kidlab o'tgan. Bu sifatlar nainki odamni ulug'vor, fozil va mo'tabar etadi, balki Ilohga yaqinlashtiradi, ilohiy xislatlarga moyil qiladi, deydi ulug' mutafakkir. Bu axloqiy talablar Navoiy davri mafkurasidan kelib chiqadi, aniqrog'i asrlar davomida ishlangan, qoidaga kiritilgan, ta'lim-tarbiyaga singdirilgan g'oyalardir.

Komil insonni tarbiyalash masalasi hozirgi mustaqillik sharoitida ham dolzarb bo'lib turibdi. Buning boisi shuki, "Yangi O'zbekiston - yangicha dunyoqarash" shiori ostida ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot tadbirlari doirasida ushbu masala yanada keskinroq qo'yilmoqda. Kishilararo munosabatda ba'zi qadriyatlarining qadrsizlana boshlaganligi, yoshlar orasida giyohvandlik, firibgarlik, ishyoqmaslik, tekinxo'rlik, o'g'rilik va boshqa yaramas illatlarning tez-tez sodir bo'lib turishi barkamol avlodni tarbiyalashga diqqat-e'tiborni qaratishni taqozo etmoqda.





Ta'kidlash kerakki, Alisher Navoiy asarlarining ustuvor tamoyillari haqida yakuniy soʻz sifatida shuni aytish mumkinki, Navoiy merosining yosh avlod tarbiyasida, bugungi kunni barkamol insoni sifatida quyidagilarni koʻrsatish mumkin:

- birinchidan, Navoiy nazarida komil inson, yaʼni har qanday kamchilik va nuqsonlardan xoli boʻlgan barkamol shaxs hayoliy bir timsol emas, balki oʻzida butun zohiriy va botiniy bilimlarni, insoniy fazilatlarini mujassam etgan real hayotda bor kishi;

- Ikkinchidan, axloqiy poklik, nafsni tiyish, jabr-zulm, adolatsizlik, haqsizlik singari hayot qiyinchiliklariga qarshi kurashish Farhod insonparvarligining oʻzagini tashkil qiladi va komil inson sifatida shakllanishining asosi boʻlib xizmat qiladi. Unda naqshbandiylik tariqatining, futuvvat, yaʼni javonmardlik oqimining taʼsiri seziladi.

- Uchinchidan, shoʻrolar davrida Navoiy dostonlaridagi ikki yoshning bir-biriga muhabbati faqat dunyoviy, zohiriy nuqtai nazardan talqin qilindi, vaholanki, komil inson va barkamol avlodni tarbiyalash toʻgʻrisidagi taʼlimotlarni tahlil qilganda, uning dunyoviy va ilohiy, zohiriy va botiniy jihatlari, ularning bir-biri bilan chambarchas bogʻliqligini yoritish zarur masalalardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, barkamol insonlarni tarbiyalab voyaga yetkazish, respublikamizda davlat siyosati darajasiga koʻtarilgan hozirgi davrda millat quyoshi Alisher Navoiyning maʼnaviy merosi, serqirra ijodini oʻqish va oʻrganish yoshlar maʼnaviyatini oʻstirish, Navoiy mezonidagi komil inson qanday boʻlishi kerakligini teran anglashlari va ulugʻ ajdodlariga munosib vorislar boʻlib yetishishlari uchun ilmiy-maʼrifiy jihatdan yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nasrullaev E.J. Navoiy timsolini yaratishda turkiy til imkoniyatlari // Mahmud Zamahshariy, Mahmud Qoshgʻariy va Alisher Navoiyning lingvistik merosi hamda uning turkiy tillarni oʻrganishdagi oʻrni. Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari. – Samarqand, 2018. – B. 144–145.
2. Imomnazarov M. Milliy maʼnaviyatimizning takomil bosqichlari.. – T.: “Sharq”, 1996., 38-b
3. Muxiddinov M. Komil inson – adabiyot ideali. - T.: “Maʼnaviyat “, 2005. - 208 b.
4. Qayumov A. Alisher Navoiy. – T.: “Kamalak”, 1991. –176 b.

